

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ
ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ ΑΝΑΓΚΩΝ
ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Δεξιότητες: Μύθοι και πραγματικότητα

Σταύρος Γαβρόγλου, PhD, Επιστημονικός Υπεύθυνος

και

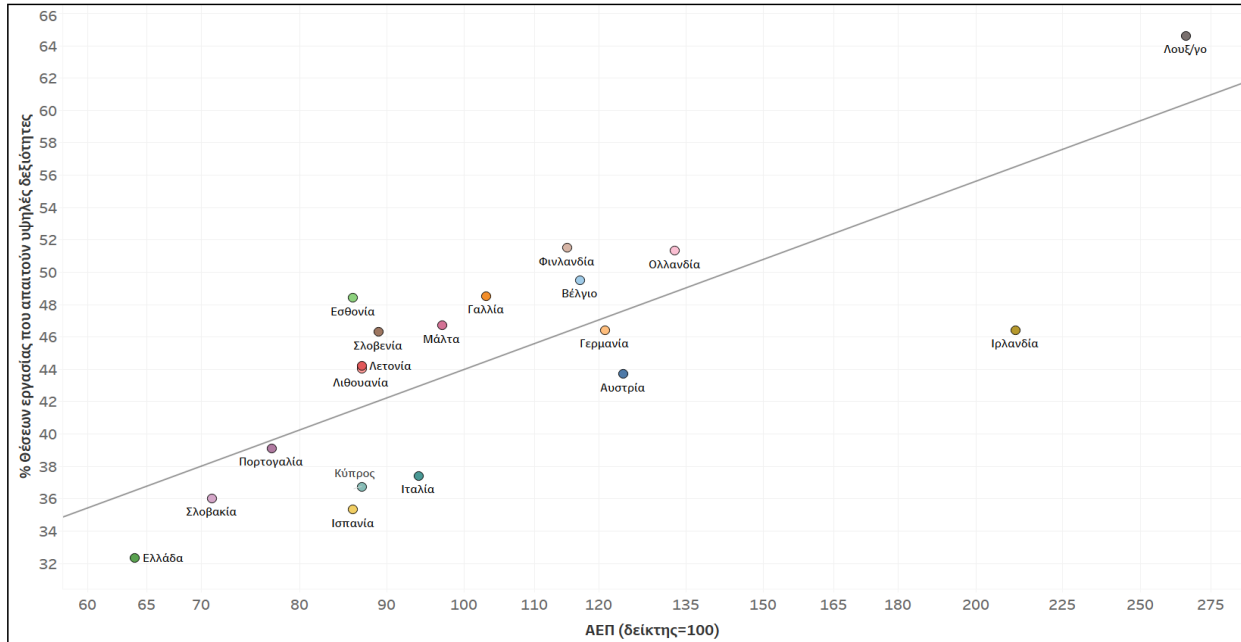
Βάιος Κώτσιος, PhD, Κύριος Ερευνητής-Επιμέλεια Αναλύσεων

Οκτώβριος 2021

Διαμορφώνεται μια ευρεία συναίνεση στο δημόσιο διάλογο για την ανάγκη μετάβασης σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο – ένα πρότυπο που θα εξασφαλίζει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας όχι μέσω ήδη συμπίεσμένων μισθών αλλά μέσω υψηλότερης παραγωγικότητας και προστιθέμενης αξίας. Η συναίνεση αυτή είναι απόρροια της χρεοκοπίας στην οποία οδήγησε το παραδοσιακό παραγωγικό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας, αφ’ ενός, και των νέων απαιτήσεων της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης, αφ’ ετέρου. Ωστόσο, οι απαιτούμενες προσαρμογές και αναδιαρθρώσεις της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, οι οποίες είναι πολύπλευρες δεν εξαντλούνται, όπως πολύ συχνά προβάλλεται, στην ενδυνάμωση κλάδων πέρα από το εμπόριο και τον τουρισμό. Το νέο παραγωγικό πρότυπο υψηλότερης προστιθέμενης αξίας που αναζητείται δεν είναι τόσο θέμα κλάδων όσο ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών και αντίστοιχων δεξιοτήτων – αυτό που μετράει δεν τόσο τι είναι αυτό που κάνεις όσο πώς και πόσο καλά το κάνεις. Ο ίδιος κλάδος μπορεί να παράγει προϊόντα χαμηλής ή υψηλής προστιθέμενης αξίας, ανάλογα με το πόση τεχνογνωσία ενσωματώνεται κατά τη διαδικασία παραγωγής. Η ισχυρή και στατιστικά σημαντική συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα στην ευημερία μιας χώρας και στο μερίδιο των θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων στις χώρες της Ευρωζώνης διαφαίνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί (Pearson correlation 0,745 και σημαντικότητα σε επίπεδο 0,01).¹

---

¹ Ο δείκτης του κατά κεφαλή ΑΕΠ, σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (PPS), υπολογίζεται με βάση το 100 ως μέσο όρο της ΕΕ27 το 2020 (βλ. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/table?lang=en>). Για τον υπολογισμό του μεριδίου των θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων βλ. παρακάτω.

Διάγραμμα 1: Θέσεις υψηλών δεξιοτήτων και κατά κεφαλή ΑΕΠ στην Ευρωζώνη

Ο δημόσιος διάλογος και η συναίνεση για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων παραμένει σε ένα γενικό επίπεδο. Πέρα από την κοινά αποδεκτή ανάγκη οριζόντιας ανάπτυξης των ψηφιακών δεξιοτήτων, ως προς τις οποίες η Ελλάδα καταλαμβάνει την προτελευταία θέση στην Ευρώπη,² δεν υπάρχει συνάντηψη ως προς την ανάπτυξη των υπολοίπων δεξιοτήτων. Η θέση της ελληνικής οικονομίας στην Ευρώπη ως προς το συνολικό επίπεδο δεξιοτήτων και οι σχετικές εξελικτικές τάσεις αναλύονται και παρουσιάζονται στη συνέχεια, με στόχο την ανάδειξη της ποιοτικής και ποσοτικής αναδιάρθρωσης των θέσεων εργασίας που έχει ανάγκη η χώρα για μια επιτυχή πορεία στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα.

Μεθοδολογικά

Δεξιότητα είναι η ικανότητα εκτέλεσης των καθηκόντων μιας δεδομένης εργασίας. Τα επαγγέλματα διακρίνονται σε επαγγέλματα υψηλών, μέτριων ή χαμηλών δεξιοτήτων, ανάλογα με την πολυπλοκότητα και τις απαιτήσεις σε εκπαίδευση και κατάρτιση των καθηκόντων που εκτελούνται στο πλαίσιο της άσκησης τους.³ Στην ανάλυση που ακολουθεί, υπολογίζουμε το *μείγμα δεξιοτήτων* ή την ποσοστιαία αναλογία των τριών επιπέδων δεξιοτήτων στο σύνολο της απασχόλησης καθώς και στους επιμέρους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, και στη συνέχεια συγκρίνουμε την αναλογία αυτή με την αντίστοιχη άλλων οικονομιών της Ευρώπης. Συμπληρωματικά με τα επίπεδα δεξιοτήτων, διερευνούμε και τα (εννοιολογικά συναφή μεν αλλά διακριτά) *επίπεδα εκπαιδευτικών προσόντων* του εργατικού

² Βλ. Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής <https://itechnews.gr/wp-content/uploads/2020/06/DESI2020-GREECE-lang.pdf> σ. 3.

³ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/classification-occupation/>. Αρχικά τα επαγγέλματα κατηγοριοποιούνται σε τέσσερα επίπεδα δεξιοτήτων τα οποία στη συνέχεια συμπύσσονται σε τρία (μετά από τη σύμπτυξη των επιπέδων 3 και 4).

δυναμικού της χώρας⁴ και εξετάζουμε τον βαθμό αντιστοιχίας των εκπαιδευτικών προσόντων που προσφέρονται στην αγορά εργασίας από το εργατικό δυναμικό με τις θέσεις εργασίας που δημιουργούνται από τις επιχειρήσεις.

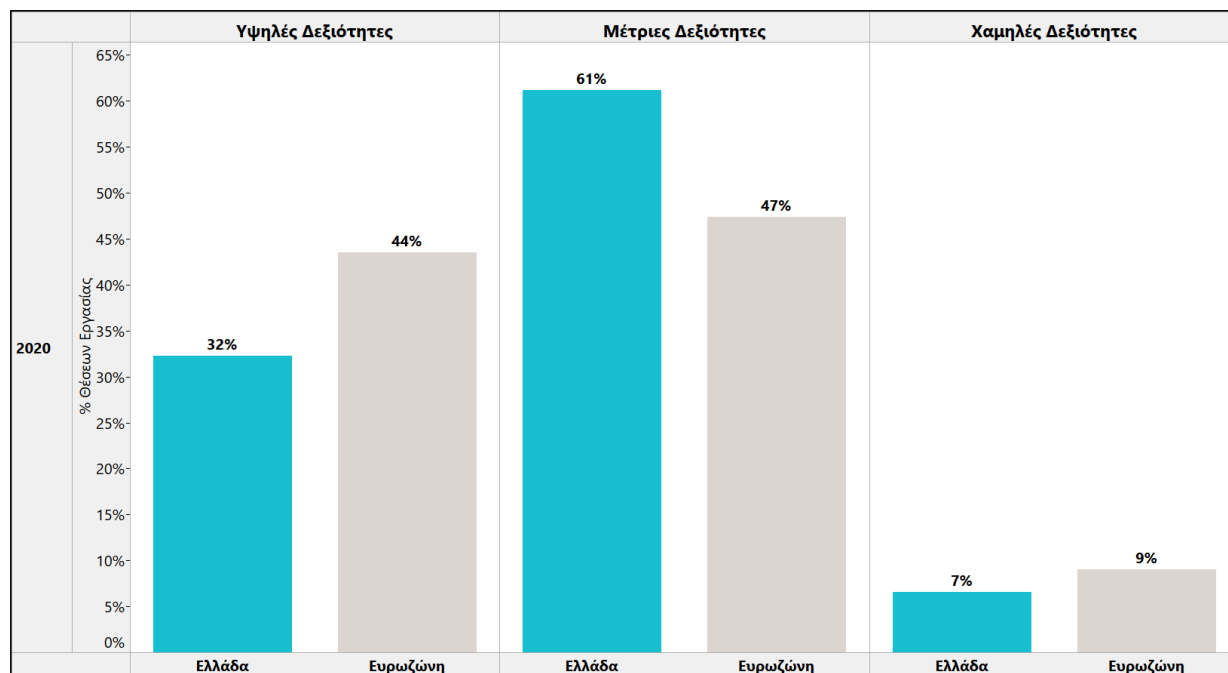
Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η απασχόληση σε επαγγέλματα χαμηλών δεξιοτήτων είναι περιορισμένη σε όλες τις ευρωπαϊκές οικονομίες και παρουσιάζει μικρές διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα. Υπάρχει όμως σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών ως προς τον βαθμό συγκέντρωσης της απασχόλησης σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων (έναντι μέτριων), καθώς ως προς τον βαθμό αξιοποίησης των εκπαιδευτικών προσόντων του εργατικού δυναμικού από την (εγχώρια) αγορά εργασίας.

---

⁴ Ακολουθούμε τη διεθνή ταξινόμηση εκπαιδευτικών προσόντων ISCED 2011.

Ποια είναι η θέση της Ελλάδας ως προς τις δεξιότητες σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης;

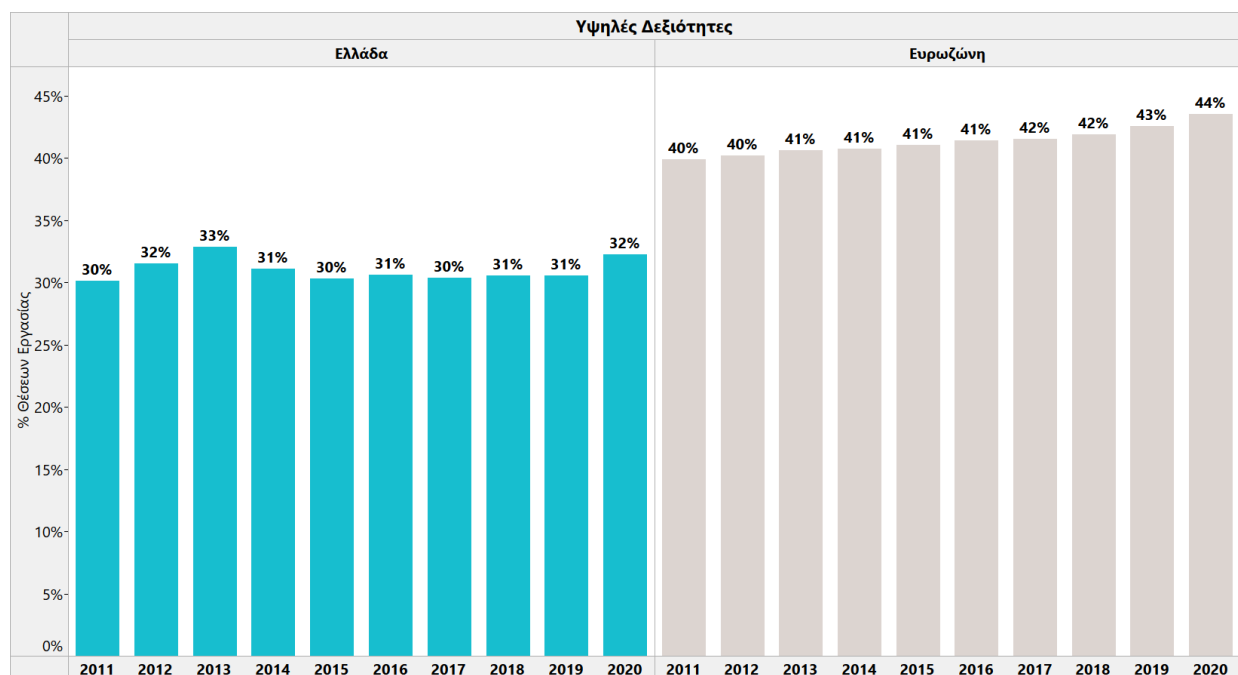
Η Ελλάδα υστερεί έναντι των περισσότερων χωρών της Ευρωζώνης ως προς την αναλογία των θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων (Διάγραμμα 2). Στην Ελλάδα το 32% των θέσεων εργασίας είναι θέσεις που αφορούν επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων ενώ ο μέσος όρος των χωρών της Ευρωζώνης είναι 44%. Οι θέσεις εργασίας μετρίων δεξιοτήτων στην Ελλάδα αποτελούν το 61% της συνολικής απασχόλησης, ενώ στην Ευρωζώνη το 47%. Οι θέσεις εργασίας χαμηλών δεξιοτήτων αφορούν μικρό μερίδιο της απασχόλησης και στην Ελλάδα (7%) και στην Ευρωζώνη (9%).

Διάγραμμα 2: Αναλογία (%) απασχολούμενων ανά επίπεδο δεξιοτήτων

Ακολουθεί η Ελλάδα πορεία σύγκλισης ή απόκλισης από την Ευρωζώνη σε δεξιότητες;

Από το 2011 έως το 2020 στην Ελλάδα η απασχόληση σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων εξελίχθηκε με ασταθείς και σχετικά χαμηλούς ρυθμούς, αυξανόμενη από το 30% σε 32%, όταν την ίδια περίοδο οι χώρες της Ευρωζώνης, κατά μέσο όρο, αύξησαν το αντίστοιχο ποσοστό από 40% στο 44% (Διάγραμμα 3), δηλαδή με ρυθμό ταχύτερο από της Ελλάδας. Συνεπώς, αν και η Ελλάδα έχει σημειώσει κάποια πρόοδο το τελευταίο έτος (ενδεχομένως λόγω της πανδημίας και της σχετικής ενδυνάμωσης των επαγγελμάτων που προσφέρονται για εξ αποστάσεως εργασία που τείνουν να είναι υψηλών δεξιοτήτων), δεν φαίνεται να κινείται με ρυθμούς που προοιωνίζονται σύγκλιση με αλλά απόκλιση από τις χώρες της Ευρωζώνης.

Διάγραμμα 3: Εξέλιξη της αναλογίας των θέσεων υψηλών δεξιοτήτων στο σύνολο της απασχόλησης στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη, 2011-2020

Πώς διαφοροποιείται από κλάδο σε κλάδο η συγκέντρωση θέσεων υψηλών δεξιοτήτων στην Ελλάδα και την Ευρώπη;

Η εικόνα που παρουσιάσαμε για την κατανομή των θέσεων εργασίας ανά επίπεδο δεξιοτήτων στο σύνολο της οικονομίας αντανακλάται, με διαφοροποιήσεις, και σε κλαδικό επίπεδο. Στην Ελλάδα στους περισσότερους κλάδους απασχολούνται αναλογικά λιγότερα άτομα σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων από τον μέσο όρο των χωρών της Ευρωζώνης, με εξαίρεση δύο κλάδους, την Εκπαίδευση και την Υγεία, όπου στην Ελλάδα απασχολούνται αναλογικά περισσότερα άτομα σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων (Διάγραμμα 4).

Ενδεικτικά, στον κλάδο Ενημέρωση & επικοινωνία, το 62% των θέσεων εργασίας στην Ελλάδα είναι θέσεις υψηλών δεξιοτήτων, ενώ στις χώρες της Ευρωζώνης οι αντίστοιχες θέσεις αναλογούν από το 79% (Μάλτα) έως το 100% (Εσθονία) των συνολικών θέσεων εργασίας.

Ακόμα πιο μεγάλη εμφανίζεται η υστέρηση της ελληνικής οικονομίας αναφορικά με τον κλάδο Δημόσια διοίκηση & άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση. Στην Ελλάδα μόλις το 33% των θέσεων εργασίας του κλάδου αυτού είναι υψηλών δεξιοτήτων, όταν στις χώρες της Ευρωζώνης, κατά μέσο όρο, ένα σχεδόν διπλάσιο ποσοστό, το 60%, των θέσεων εργασίας του κλάδου, είναι θέσεις υψηλών δεξιοτήτων. Επισημαίνεται ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει θέση ουραγού στις θέσεις υψηλών δεξιοτήτων του κλάδου, με τη δεύτερη χαμηλότερη επίδοση να ανέρχεται στο 40% (Ιταλία) και την πρώτη στο 88% (Λετονία).

Εντυπωσιακή είναι η ελληνική υστέρηση δεξιοτήτων και στον κρίσιμο για την ελληνική οικονομία κλάδο Καταλύματα & εστίαση, όπου μόλις το 11% των θέσεων εργασίας αφορούν επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων, όταν στις χώρες της Ευρωζώνης ο μέσος όρος είναι 18%, με χαμηλότερο ποσοστό να σημειώνεται στη Φινλανδία (5%) και υψηλότερο στο Βέλγιο (28%).

Στον μεγαλύτερο κλάδο της ελληνικής οικονομίας, Χονδρικό & λιανικό εμπόριο, η υστέρηση είναι ακόμα μεγαλύτερη, με την αναλογία θέσεων υψηλών δεξιοτήτων να ανέρχεται στο 13%, όταν στην υπόλοιπη Ευρωζώνη η αναλογία αυτή να είναι υπερδιπλάσια, ανερχόμενη στο 29%. Η χαμηλότερη, μετά την Ελλάδα, αναλογία θέσεων υψηλών δεξιοτήτων στον κλάδο σημειώνεται στην Κύπρο (19%) και οι υψηλότερες αναλογίες στο Λουξεμβούργο και την Εσθονία (40% και 44%, αντίστοιχα).

Δραστηριότητες Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος & Υπηρεσιών Εστίασης	Ελλάδα	11%
	Ευρωζώνη	18%
Κατασκευές	Ελλάδα	13%
	Ευρωζώνη	24%
Χονδρικό & Λιανικό εμπόριο	Ελλάδα	13%
	Ευρωζώνη	29%
Διοικητικές & Υποστηρικτικές δραστηριότητες	Ελλάδα	14%
	Ευρωζώνη	22%
Μεταποίηση	Ελλάδα	19%
	Ευρωζώνη	34%
Μεταφορά & Αποθήκευση	Ελλάδα	19%
	Ευρωζώνη	23%
Δημόσια διοίκηση & Άμυνα	Ελλάδα	33%
	Ευρωζώνη	60%
Τέχνες, Διασκέδαση & Ψυχαγωγία	Ελλάδα	57%
	Ευρωζώνη	68%
Ενημέρωση & Επικοινωνία	Ελλάδα	62%
	Ευρωζώνη	89%
Χρηματοπιστωτικές & Ασφαλιστικές Δραστηριότητες	Ελλάδα	68%
	Ευρωζώνη	76%
Δραστηριότητες Σχετικές με την Ανθρώπινη Υγεία & την Κοινωνική Μέριμνα	Ελλάδα	73%
	Ευρωζώνη	63%
Επαγγελματικές, Επιστημονικές & Τεχνικές Δραστηριότητες	Ελλάδα	84%
	Ευρωζώνη	87%
Εκπαίδευση	Ελλάδα	89%
	Ευρωζώνη	80%

Διάγραμμα 4: Αναλογία θέσεων υψηλών δεξιοτήτων ανά κλάδο στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (%)

Διάγραμμα 4: Αναλογία θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων ανά κλάδο στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, 2020 (%)

Στον κλάδο της Μεταποίησης η Ελλάδα παρουσιάζει μια αναλογία θέσεων εργασίας υψηλών δεξιοτήτων που δεν ξεπερνά το 19%, ενώ στην Ευρωζώνη η αναλογία αυτή είναι 34%, κυμαινόμενη από 20% (Κύπρος) έως 40% και 45% (Ολλανδία και Λουξεμβούργο).

Δύο μόνο κλάδοι λειτουργούν με αναλογικά περισσότερες θέσεις εργασίας υψηλών δεξιοτήτων στην Ελλάδα από την Ευρώπη. Στην Εκπαίδευση το 89% των θέσεων εργασίας είναι υψηλών δεξιοτήτων στην Ελλάδα, έναντι 80% στην Ευρωζώνη, ως μέσο όρο, με ουραγό τη Λιθουανία (67%) και πρώτο το Λουξεμβούργο (97%). Στις Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία & την κοινωνική μέριμνα το 73% των θέσεων εργασίας στην Ελλάδα είναι υψηλών δεξιοτήτων, έναντι 63% στην Ευρωζώνη, με τη χαμηλότερη συγκέντρωση θέσεων υψηλών δεξιοτήτων στον κλάδο να σημειώνεται στη Γαλλία (51%) και την υψηλότερη στη Γερμανία (75%).

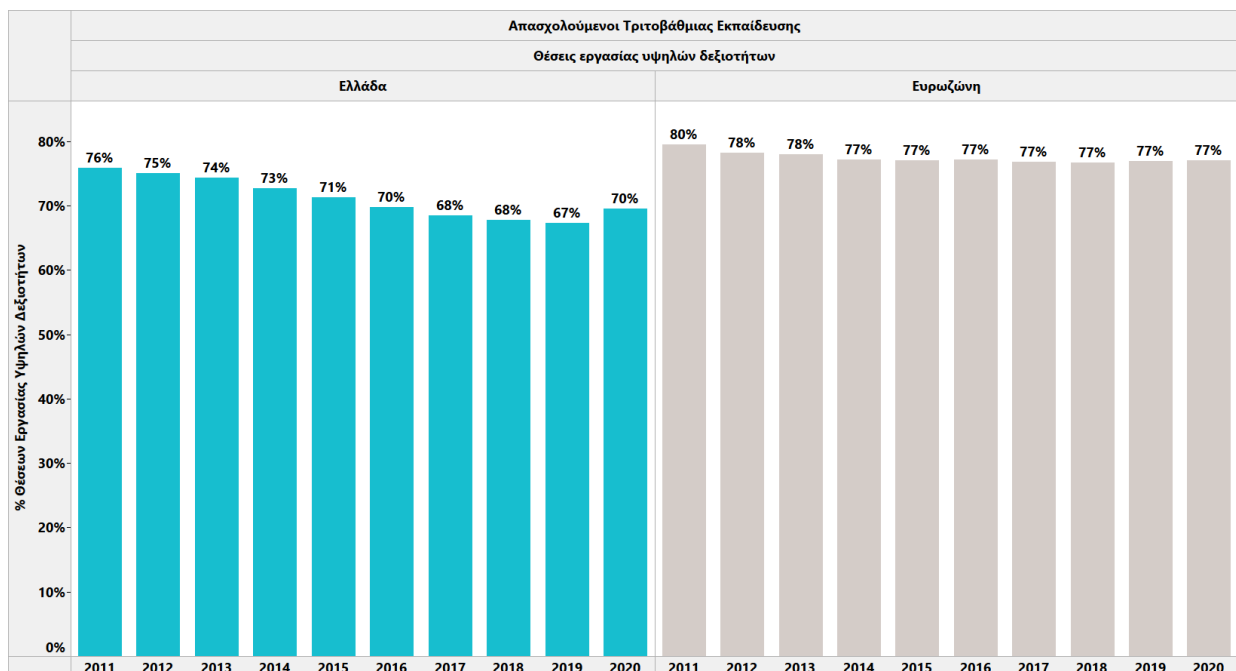
Σε ποιο βαθμό τα εκπαιδευτικά προσόντα των εργαζομένων υστερούν σε σχέση με το επίπεδο δεξιοτήτων των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται, στην Ελλάδα και στην Ευρώπη;

Ενώ πολλοί πιστεύουν ότι η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ελλείψεις του εργατικού δυναμικού σε δεξιότητες και προσόντα, η αντίληψη αυτή, εστιάζοντας μονομερώς στο σκέλος της προσφοράς εργασίας φαίνεται να αγνοεί τις σημαντικές υστερήσεις που παρουσιάζει το σκέλος της ζήτησης εργασίας, και τη διαλεκτική ή αμφίδρομη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα δύο σκέλη. Ενώ θα πρέπει προφανώς να καλυφθούν οι ελλείψεις του εργατικού δυναμικού σε δεξιότητες (όπως για παράδειγμα τα ελλείμματα στις ψηφιακές δεξιότητες που αναδεικνύει ο δείκτης DESI⁵ και στις δεξιότητες των ενηλίκων που αναδεικνύει το PIAAC⁶), θα πρέπει παράλληλα να αναγνωρίσουμε ότι οι επιχειρήσεις δημιουργούν σχετικά λίγες θέσεις εργασίας υψηλών προσόντων. Η χαμηλή ποιότητα των θέσεων εργασίας των ελληνικών επιχειρήσεων, εάν δεν είναι αυτή που παράγει πρωτογενώς τότε είναι σίγουρα αυτή που αναπαράγει τα ελλείμματα δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Αυτό μπορεί να τεκμηριωθεί εμπειρικά, τουλάχιστον αναφορικά με τη σχέση των προσόντων του εργατικού δυναμικού και της αγοράς εργασίας, μέσα από τη διεθνή σύγκριση του βαθμού αξιοποίησης των εκπαιδευτικών προσόντων των εργαζομένων από τις επιχειρήσεις, και συγκεκριμένα εάν συγκρίνουμε το επίπεδο προσόντων που κατέχουν οι εργαζόμενοι με το επίπεδο δεξιοτήτων που απαιτούν οι θέσεις στις οποίες εργάζονται.

Το Διάγραμμα 5 απεικονίζει την αναλογία απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση που εργάζονται σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων στις χώρες της Ευρωζώνης. Η Ελλάδα καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις με το 70% των απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση να εργάζεται σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων, όταν η αντίστοιχη αναλογία ανέρχεται στο 77% για την Ευρωζώνη – 96% στο Λουξεμβούργο και σε επίπεδα γύρω ή πάνω από το 80% στην Ιταλία, τη Γερμανία, το Βέλγιο, τη Λετονία, τη Μάλτα, τη Φινλανδία, την Ολλανδία, τη Σλοβενία και την Πορτογαλία.

⁵ Βλ. υποσημείωση 2.

⁶ ΟΟΣΑ, Έρευνα για τις Δεξιότητες των Ενηλίκων <https://www.dianeosis.org/2016/06/survey-of-adult-skills/>

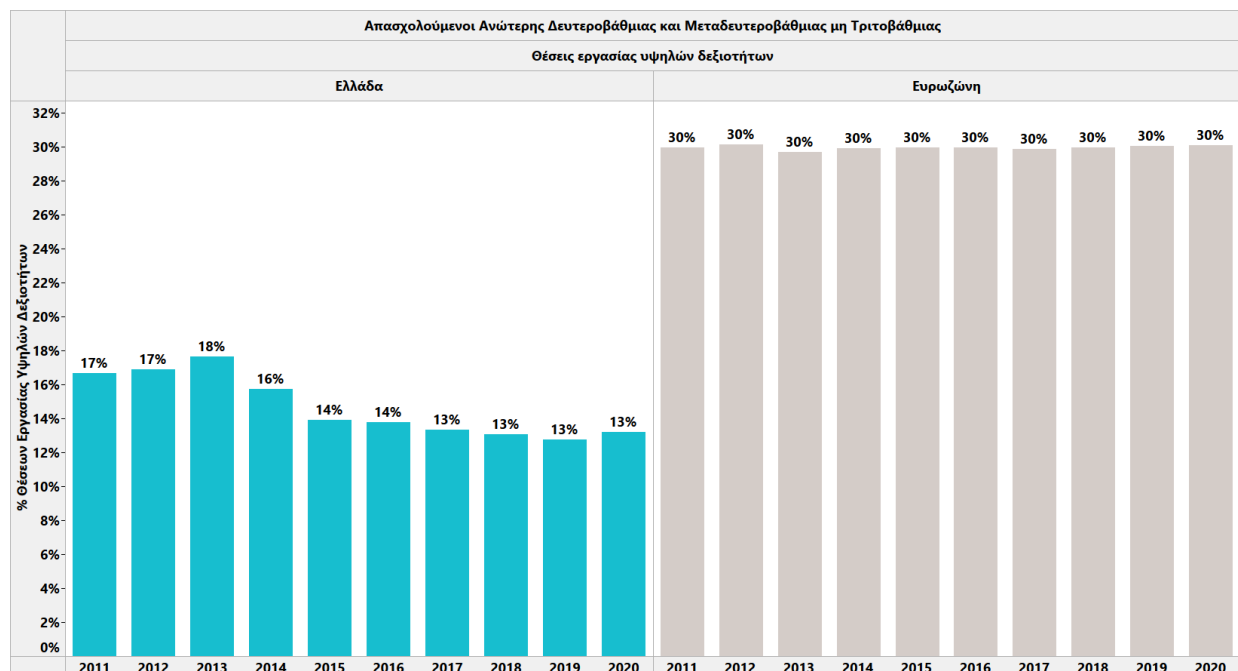

Διάγραμμα 5: Μερίδιο απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση που εργάζονται σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων (%)

Ως προς την εξέλιξη στο χρόνο, διαπιστώνεται ότι στην Ελλάδα τα άτομα με τριτοβάθμια εκπαίδευση που απασχολούνται σε επαγγέλματα που απαιτούν ένα υψηλό επίπεδο δεξιοτήτων δεν τείνουν να αυξάνονται αλλά να μειώνονται αναλογικά, από 74% το 2011 στο 68% το 2020, δηλαδή μειώθηκαν κατά 8%, όταν κατά το ίδιο διάστημα η αντίστοιχη μείωση στην Ευρωζώνη ήταν κατά 3%.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικό έλλειμμα έχει η Ελλάδα και ως προς την ποιότητα των θέσεων εργασίας που προσφέρουν οι επιχειρήσεις σε μια κρίσιμη κατηγορία εργαζομένων, τους αποφοίτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας-μη-τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Από αυτούς μόνο το 13% απασχολείται σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων, όταν ο μέσος όρος της Ευρωζώνης είναι 30% (Διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6: Μερίδιο απασχολούμενων με ανώτερη δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια-μη-τριτοβάθμια εκπαίδευση που εργάζονται σε θέσεις υψηλών δεξιοτήτων (%)

Συμπεράσματα

Το αναπτυξιακό πρόβλημα της Ελλάδας δεν είναι (μόνο) το ότι βασίζεται σε «μη-παραγωγικούς» ή χαμηλής-προστιθέμενης-αξίας κλάδους όπως το Εμπόριο και ο Τουρισμός όπου συγκεντρώνεται ένα ιδιαίτερος μεγάλο μέρος της απασχόλησης. Το νέο παραγωγικό πρότυπο που έχει ανάγκη η χώρα δεν αφορά τόσο τη μεταφορά της απασχόλησης από «παραδοσιακούς» σε «νέους» κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όσο τον εμπλουτισμό όλων των κλάδων της με δραστηριότητες και επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων. Για παράδειγμα, το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας δεν είναι (τόσο) ότι ο νευραλγικός κλάδος της Μεταποίησης συγκεντρώνει ένα σχετικά μικρό μόνο μέρος της απασχόλησης, αλλά ότι η ελληνική Μεταποίηση δεν είναι, ως επί το πλείστον, υψηλού επιπέδου. Η Δανία ευημερεί σε σχέση με την Ελλάδα παρά το γεγονός ότι στη Δανία ο κλάδος της Μεταποίησης δεν συγκεντρώνει πολύ μεγαλύτερο μερίδιο της απασχόλησης από την Ελλάδα (11% έναντι 10%). Η μεγάλη διαφορά έγκειται στο ότι στη Δανία το 44,8% των θέσεων εργασίας στη Μεταποίηση είναι θέσεις υψηλών δεξιοτήτων όταν στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσό είναι μόλις 19%.

Από την παραπάνω ανάλυση και σύγκριση αναδεικνύονται οι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας οι οποίοι θα πρέπει να αναδιαρθρωθούν κατά προτεραιότητα, ώστε να παρέχουν ταυτοχρόνως πιο ποιοτικές θέσεις εργασίας (μετάβαση σε επαγγέλματα υψηλών αντί για μετρίων δεξιοτήτων) και πιο αναβαθμισμένο προϊόν/υπηρεσίες (μετάβαση σε υψηλή προστιθέμενη αξία). Πρόκειται για τους κλάδους που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη υστέρηση δεξιοτήτων σε σχέση με τις χώρες της Ευρωζώνης: το Χονδρικό & λιανικό εμπόριο, η Μεταποίηση, η Δημόσια διοίκηση και οι Κατασκευές, ακολουθούμενοι από τα Καταλύματα & εστίαση και τις Διοικητικές & υποστηρικτικές δραστηριότητες.

Η υστέρηση της Ελλάδας σε δεξιότητες θα μπορούσε, θεωρητικά, να οφείλεται κυρίως (α) στην ελλιπή δημιουργία θέσεων υψηλών δεξιοτήτων εκ μέρους των επιχειρήσεων, (β) στο μειωμένο ποσοστό του εργατικού δυναμικού που διαθέτει υψηλά προσόντα και δεξιότητες ή (γ) στην αδυναμία του συστήματος ΕΕΚ να παρέχει όχι μόνο υψηλού επιπέδου αλλά και σύγχρονες, επικαιροποιημένες γνώσεις και δεξιότητες. Στο κείμενο αυτό καταδείξαμε ότι ισχύει το ενδεχόμενο (α) και ότι δεν ισχύει το ενδεχόμενο (β). Παραμένει ανοιχτό, στο πλαίσιο του παρόντος κειμένου, να ισχύει και το ενδεχόμενο (γ), το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει κάποια εξήγηση για το (α) – η απροθυμία των ελληνικών επιχειρήσεων να προσλάβουν περισσότερους εργαζόμενους με υψηλά προσόντα θα μπορούσε να εξηγηθεί και από τις ενδεχομένως παρωχημένες (κατά τα άλλα υψηλού επιπέδου) γνώσεις και δεξιότητες που παρέχει το εκπαιδευτικό σύστημα στο εργατικό δυναμικό. Σε κάθε περίπτωση, εκτός από την ανανέωση των προγραμμάτων σπουδών που παρέχει το εκπαιδευτικό σύστημα, θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα και για την αναβάθμιση των θέσεων εργασίας που παρέχει το παραγωγικό σύστημα της χώρας.